

Atf (cite): Salahuldin, Enji Jangeez (2024). Reşit Kazım Bayatlı'nın şiirlerinde Kerkük Türkmen Türkçesi dil özellikleri -ses bilgisi-, *Disiplinler Arası Dil Araştırmaları Dergisi*, 9, 143-177. doi: 10.48147/dada.1487541.

Reşit Kazım Bayatlı'nın Şiirlerinde Kerkük Türkmen Türkçesi Dil Özellikleri -Ses Bilgisi-

Enji Jangeez SALAHULDIN¹

Reşit Kazım Bayatlı'nın Şiirlerinde Kerkük Türkmen Türkçesi Dil Özellikleri -Ses Bilgisi-

Özet

Kerkük, Irak'ın kuzeyinde, Bağdat'ın 236 km kuzeyinde önemli bir şehirdir. Tarihi 1400 yıla dayanan Kerkük'te yaklaşık 1 milyondan fazla insan yaşıyor. Bu ülkenin nüfusunun yaklaşık yüzde otuzunu Türkmenler oluşturur. Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin konuştuğu dil Azerbaycan Türkçesi olarak bilinir. Irak'ta 1400 yıldır yaşayan Türkmenlerin dili, bölgesel bir dil statüsüne sahiptir. Bu nedenle, Irak'ta resmi diller arasında yer almakla birlikte, yerel halk tarafından kullanılan ve kabul edilen bir dildir. Kerkük, tarih boyunca Türk kültürünün ve varlığının önemli bir merkezidir. Şehrin köklü Türkmen geçmişi, dili ve kültürü, Irak'taki Türk kimliğinin bir parçası olarak görülüyor. Reşit Kazım Bayatlı, Irak Türk edebiyatının önemli şairlerinden biridir. Kerkük Türkmen Türkçesi ile şiir, düşünce yazısı ve hikâye tarzında kalem oynatan şair aynı zamanda halk edebiyatının mâni ve hoyrat türlerinde de eser vermiştir. Eserlerinin konusu, Türk milliyetçiliği, vatan sevgisi ve tarihtir. Bu çalışma, Kerkük'e bağlı Kifri ilçesinde 1914 yılında doğmuş ve orada büyümüş Kerküklü şair Reşit Kazım Bayatlı'nın eserlerini ses bilgisi açısından incelemektedir. Çalışmada şairin iki eseri incelenmiştir: 1. Eserlerinden Seçmeler Kitabı ve 2. Mektepli Şerki ve Şiirleri. Arap harfli eserler önce transkripsiyon alfabesine aktarıldıktan sonra ses bilgisi açısından incelenmiştir. Kerkük Türkçesinde 9 ünlü ve 21 ünsüz ses vardır ve kelime dizilişi Türkçeye benzer. Kerkük Türkmen Türkçesi de Arapça ve Farsça kelimeler içerir.

Kirkuk Turkmen Turkish in Reşit Kazım Bayatlı's Poems Language Features – Phonetics-

Abstract

Kirkuk is an important city in northern Iraq, 236 km north of Baghdad. More than 1 million people live in Kirkuk, which dates back 1400 years. About thirty percent of the population of this country consists of Turkmens. The language spoken by Turkmens living in Kirkuk is known as Azerbaijani Turkish. The language of Turkmens, who have been living in Iraq for 1400 years, has the status of a regional language. Therefore, although it is not among the official languages in Iraq, it is a language used and accepted by the local people. Kirkuk was an important center of Turkish culture and presence throughout history. The city's deep-rooted Turkmen history, language and culture are seen as part of the Turkish identity in Iraq. Reşit Kazım Bayatlı is one of the important poets of Iraqi Turkish literature. The poet, who wrote in the style of poetry, thought writing and story, dealt with the subjects of Turkish nationalism, patriotism and history in his works. In Iraqi Turkish literature, folk poetry style, especially mâni and hoyrat, was widely used. Bayatlı used Kirkuk Turkmen Turkish in his works. This study analyzes the works of Kirkuk poet Reşit Kazım Bayatlı, who was born in 1914 in Kifri district of Kirkuk and grew up there, in terms of phonetics. Two works of the poet were analyzed in the study: 1. The Book of Selections from His Works and 2. Mektepli Şerki and His Poems. The works in Arabic script were first transferred to the transcription alphabet and then analyzed in terms of phonology. Kirkuk Turkish has 9 vowel and 21 consonant sounds and word order is similar to Turkish. Kirkuk Turkmen Turkish also contains Arabic and Persian words.

Anahtar Sözcükler: Irak Türkmen Türkçesi, Kerkük Ağzı, Tarih, Milliyetçilik, Oğuz Türk Lehçesi, Ses Bilgisi

Key Words: Iraqi Turkmen Turkish, Kirkuk Dialect, History, Nationalism, Oghuz Turkish Dialect, Phonetics

Makale Türü: Araştırma

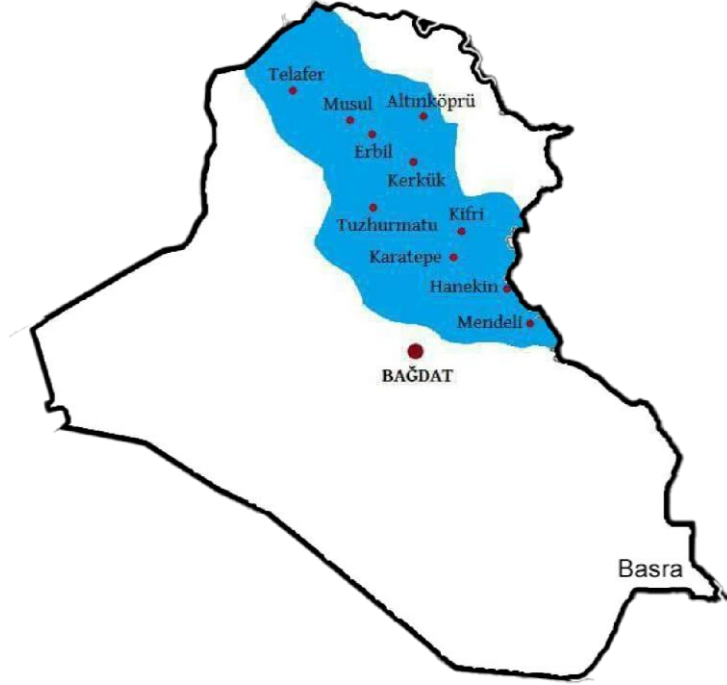
Paper Type: Research

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi (YTB-İrak). E-posta: incicengiz99@gmail.com, ORCID No.: 0009-0001-9336-0990. Bu makale devam etmekte olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir

1. Giriş

1.1. Irak Türkmenlerin coğrafi konumu

Irak Türkmenleri, özellikle kuzeybatıdan doğuya, Irak'ın ortasından uzanan "Türkmeneli" olarak adlandırılan bölgede kuzey Irak'ta yerleşiktir. Irak coğrafyasında Kerkük, Telafer, Musul, Erbil, Dakuk, Altınköprü, Kadir-Kerem, Tavuk, Kifri, Karatepe, Tuzhurmatu, Hanekin Mendeli'ye kadar devam eden coğrafi şerit üzerinde yer almaktadır. 1957 nüfus sayımına göre, Irak Türkmenlerinin en yoğun yerleşim bölgesi Kerkük'tür. Irak Kerkük Türkçesi Oğuz lehçesi olarak Güney-batı Türk lehçeleri içinde yer almaktadır. Azerbaycan Türkçesine aynı dil grubunda bulunmaları sebebiyle benzerlik gösterir. İslamiyetin etkisiyle birlikte resmî dilin² Arapça olmasından dolayı Arapça kelime daha sık görülmektedir.

Harita 1. Kerkük'e bağlı ilçeler: 1. Yayçı 2. Altınköprü 3. Tazehurmatı 4. Mültekâ (Molla Abdullah) 5. Leylân 6. Şivân 7. Kara İncir

² Arapça ve Kürtçenin resmî dil olarak kullanıldığı Irak'ta, Kerkük Valisi tarafından imzaladığı kararla 20 Eylül 2023'ten itibaren Türkçe de resmî dil olarak kabul edilmiştir.

1.2. Irak Kerkük Türkmenlerinin Tarihi

Kerkük, Irak'ın başkenti Bağdat'ın 236 km kuzeyinde yer almaktadır ve antik Asur başkenti Arapha'nın üzerine kurulmuştur. Türkmenler, Irak'ın kuzeybatısından güneydoğusuna uzanan bir bölgede yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu bölge Musul'un kuzeybatısındaki Telafer ilçesiyle başlayıp, Kerkük, Erbil ve Bedre'ye kadar uzanmaktadır. Türkmen bölgesinin merkezinde yer alan Kerkük, önemli bir Türkmen şehri olarak öne çıkmaktadır (Hürmüzlü, 2003: 11).

İlk Türk yerleşimi, Emevi Halifesi Muaviye döneminde (M.674) Ubeydullah bin Ziyat tarafından Horasan'dan getirilen Türk askerlerin Basra'ya yerleştirilmesiyle başlamıştır. Daha sonra Emeviler döneminde Maşrık Valisi Yezit bin Ömer, Buhara'dan 300 Türkmen askeri getirerek ordusuna katmıştır. Haccac bin Yusuf da Vasıt şehrini kurarken Türklere bir mahalle ayırmıştır. Türklerin Irak'taki varlığı daha çok Abbasiler döneminde (750-1258) güçlenmiştir. Bu dönemde Horasan Valisi Abdullah Tahir, yılda 2000 civarında Türk askeri Türkistan'dan Irak'a göndermiştir. Abbasiler zamanında Irak'a gelen Türk askerleri, ordu ve devlet yönetiminde önemli görevler almış ve kendi gelenek ve göreneklerini de bölgeye taşımışlardır (Uluhan, 2021: 6).

Selçuklu döneminde büyük Türkmen kitleler Irak'a göç etmiş ve öncelikle İmare sancağına yerleşmişlerdir. 1055 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in Abbasi Halifesi tarafından Bağdat'a davet edilmesiyle birlikte, Irak'ta hakimiyet ilk kez Türklere geçmiştir. Selçuklu Sultanları, Irak'ı emniyet amirleri, komutanlar ve emirler aracılığıyla yönetmişlerdir. Bu dönemde Irak'taki Oğuz boyları hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, Kerkük yöresindeki Döğer oymağı ve Bayatlılar'ın varlığından bahsedilmektedir. (Uluhan, 2021: 7).

Selçuklu sonrasında Türkmenler, Musul'da Zengi Atabeyleri, Kerkük'te Kıpçak Beyliği, Erbil'de Zeyneddin Küçükogulları gibi çeşitli beylikler kurmuşlardır. 1258'de Moğol istilası ve sonrasında Timur devrinde, Karakoyunlular ve Akkoyunlular gibi Türkmen toplulukları Irak'a göç etmiş ve yerleşmişlerdir. Timur, Sarınlular gibi büyük Türkmen boylarını da Irak bölgesine sürmüştür. Günümüzde Musul, Erbil, Hanekin ve Mendeli gibi bölgelerde yaşayan Türklerin kökeni, bu göçebe Türkmen gruplarına dayanmaktadır. Ayrıca, bölgede Moğolca ve Kıpçakça gibi dil unsurlarının izleri de bulunmaktadır (Bayatlı, 1999: 144).

Türklerin Irak'a göçleri M.S. 9. yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'dan (Tebriz-Zencan) başlamış. 11. yüzyılda Selçuklu Türklerinin gelişiyile bu göç süreci tamamlanmıştır. Irak Türklerinin konuştuğu Türkçe, Azerbaycan Türkçesinin bir ağızıdır. Ancak morfoloji ve kelime bakımından Osmanlı Türkçesi, Arapça ve kavmi etkenlerin de etkisiyle ufak farklılıklar göstermektedir. Irak Türkleri kendilerine "Türkmen" olarak tanımlamaktadırlar (Heyet, 2008: 319).

Osmanlı döneminde Irak Türkmenleri diğer unsurlarla aynı statüye sahipti. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1926'da Türkiye-İrak sınırlarının çizilmesiyle Irak yönetimi tarafından Türkmenler baskı altına alınmış ve tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum Irak Türkmenlerinin kaderi üzerinde derin etkiler bırakmış ve günümüze kadar devam etmiştir (Uluhan, 2021: 8).

İrak'ta yaşayan Türk toplulukları, çok çeşitli Türk kabile ve boylarından gelmektedir. Bu boylar arasında başlıcaları şunlardır: Bayat, Yıva, Karakoyunlu, Döğer, Çepni, Eymür, Salur, Beğdili, Ulaşlı, Ocuşlu, Gökçelü, Muradoğlu, Ulus-Tatar, Yağmur Tatalu. Bu geniş etnik yapı, Irak Türklerinin kökenlerinin Orta Asya, Azerbaycan ve Anadolu'ya uzanan derin Türk tarihiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde ve sonrasında da Irak Türkleri, bu zengin kültürel miraslarını korumuş ve günümüze kadar aktarmışlardır (Özkan, 2007: 72).

1.3. Türkmenlerin Irak'a Yerleşmeleri

Türklerin Irak'a ilk girişleri 9. yüzyılda Abbasi Halifesi Memun döneminde başlamıştır. Selçuklular döneminde Türk göçleri Irak'a artarak devam etmiştir. Selçukluların ardından Musul Atabeyliği, Erbil Atabeyliği, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler gibi Türk hanedanlıkları Irak'ı hâkimiyetleri altında tutmuştur. Nihayet 1534'te Kanuni Sultan Süleyman döneminde Irak Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Bu süreçte Irak'a gelen Türk toplulukları, bölgedeki mevcudiyetlerini ve kültürel kimliklerini yüzyıllar boyunca korumuşlardır. Irak Türklerinin etnik ve kültürel çeşitliliği de bu tarihsel köklere dayanmaktadır (Özkan, 2007: 71).

İrak'a farklı dönemlerde göç eden Türk topluluklarının çeşitli Oğuz boylarından oluşması olduğu söylenebilir. Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sırasında, Türkmenlerin tamamını kendi bayrağı altında toplamayı hedeflediği, ancak bu hedefe tam olarak ulaşamadığı anlaşılıyor. Zira Türkmenlerin bir kısmı Azerbaycan'a göç etmiş, diğer bir kısmı da kuzey Irak'a yerleşmiştir. Irak'taki Türkmen varlığının kökenlerinin karmaşık olduğu ve farklı Oğuz boylarından gelen toplulukların Irak'a yerleşmiş olduğu görülmektedir (Hürmüzlü, 2021:14).

Günümüzde şiddetli siyasi ve sosyal karışıklık içerisinde olan Irak; Şii çoğunluk, yöneten Sünni nüfus, diğer azınlıklar, örneğin Yahudiler ve Yezidiler ile birlikte ikinci grup olan Kürtler ve Türkmenler olarak tanımlanan nüfusu ile on yıllardır etnik güç çatışmalarına (anlaşmazlıklara) şahit olmaktadır. Böylesi bir demografik yapı, çağdaş Irak hakkında tartışmalarda etnik ve dinî sınırları bulanıklaştırmaktadır. Bu tartışmalarda yukarıda sözü edilen gruplar Irak'ın önemli siyasi aktörleri olarak belirtilse de, Şii ve Sünni gruplar ayrımsız olarak Kürtleri, Arapları ve Türkmenleri de kapsamaktadır. On yıllardır çatışmalar coğrafyası olmasına karşın etnik unsurları itibarıyla Irak nüfusu üzerine neredeyse hiçbir çalışma yoktur (Sirkeci, 2005: 7).

1.4. Irak Kerkük Türkmen Türkçesi (IKTT)

Türkmen Türkçesi, Batı Türkçesi (Oğuz Lehçesi) içerisinde yer alan Doğu Oğuz grubu ağızları içerisinde yer almaktadır. Bu ağız grubu üç alt gruba ayrılmaktadır: Kuzey, Orta ve Güney. Irak Türklerinin konuştuğu ağız da Doğu Oğuz grubunun Güney kanadını oluşturmaktadır. Ayrıca, Irak Türkmen ağızları kendi içinde de farklılaşmakta, Kerkük merkez ağızı Irak Türkmenlerinin ortak ağızı olarak kabul edilmektedir. Bu ağız farklılıklarının, bölgelere farklı zamanlarda göç etmiş Türk boylarından kaynaklandığı söylenebilir (Uluhan, 2021: 79).

Irak Türkmenlerinin konuştukları dil, genel olarak Azerbaycan Türkçesi ağızları içerisinde değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmaların hemen hemen tamamında, Irak Türkmen ağızları Oğuz grubunun Batı kolunda yer alan Azerbaycan Türkçesi ağızlarına dahil edilmektedir. Buna rağmen, Irak'ta konuşulan Türk ağızları arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Yani, Irak Türkmen ağızları genel olarak Azerbaycan Türkçesi ağızları grubuna girse de, kendi içinde de bazı ayrışmalar göstermektedir (Bayath, 1996: 329). "Irak Türkmen Türkçesinin, yaklaşık 2,5 milyon kişi tarafından konuşulduğu iddia edilmektedir." (Korkmaz, 2013:187).

Osmanlı Dönemi'nden itibaren Irak Türkleri yazılarında Arap alfabesi ve Osmanlı imlasını kullanıyorlardı. Bu alfabede Osmanlı'da kullanılan tüm harfler yer alıyordu, hatta "sağır kef" denilen özel bir harf de vardı. Son 30 yılda, Irak'taki devlet yayınlarında aynı Arap/Osmanlı alfabesi kullanılmaya devam edildi. Ancak, "sağır kef" harfi kaldırıldı ve yerine "nun" (n) harfi kullanılmaya başlandı. Bunun yanında, Osmanlı imlası terk edilip yazı dili Türkiye Türkçesinin ünlü uyumuna göre yazılmaya başlandı. Konuşma dilinde ise Kerkük ağızında, Türkiye Türkçesindeki harflerin çoğu kullanılıyor, ama birkaç ek harf de var. Tek istisna, Türkiye Türkçesindeki yumuşak ğ harfinin Kerkük ağızında kullanılmaması. Yani genel olarak, yazı dilinde Osmanlı imlasından Türkiye Türkçesine doğru bir değişim ortaya çıkarken konuşma dilinde ise Türkiye Türkçesinden farklılaşan bazı özellikler devam ediyor (Hürmüzlü, 2013: 25).

1.5. Irak Türkmenlerinin Siyasi Durumu

Irak Türkmen Türkleri Irak siyaseti içerisinde geri planda kalmalarına rağmen daima varlıklarını korumuşlardır. Irak Türkmenlerinin siyasi rolü Irak'ın kuruluşundan itibaren önemli olmuştur. Ancak bu, diğer gruplarla (Araplar, Kürtler, Süryaniler vb.) olan çatışmalardan uzak durmalarına engel olmamıştır. Yirminci yüzyılın ortalarındaki Orta Doğu çalkantılarında Türkmenlerin rasyonel ve meşru müdafaa pozisyonunda hareket ettikleri belirtiliyor. Türkmenlerin siyasi ve kültürel hakları, ülkeye bakışları, bölgenin geleceğine yönelik fikirleriyle şekillenmiştir. Vatansaver ve adil bir yaklaşım sergilemişlerdir. Geçen yüzyılda Türkmen milliyetçi hareketi kendini geliştirmiş, aşırılıkçı ve irrasyonel fikirleri dışlayarak onaylanan, tutarlı bir siyasi çizgi izlemiştir. Türkmen siyasi ve kültürel hareketleri, bu onaylanan yaklaşımı korumak ve genç nesillere aktarmak için çalışmaktadır. Türkmenler, mahremiyetlerine, özgür ve onurlu

yaşama haklarına saygı duyan bir ülkede yaşama hakkı için çağrıda bulunmaktadır (Hürmüzlü, 2019b: 44).

1965'ten itibaren Irak yönetiminin Kerkük'te sistematik bir Araplaştırma politikası yürüttüğü anlaşılıyor. 1976'da Kerkük'ün adının "Al-Tamim" olarak değiştirilmiştir. 1975-1977 yılları arasında Kerkük ilinin sınırlarının daraltılması ve civar köylerin yıktırılması sonucu Kürtlerin Kerkük'e göç etmiştir. 1980'lere kadar Kerkük nüfusunun %95'ten %75'e düşmüştür. 1981'de Türkmenlerin ülkenin güneyine göçe zorlanması ve topraklarının Araplara verilmiştir. Bağdat İngiltere Büyükelçisi Terence Clark'ın Kerkük'teki Araplaştırma politikalarına dikkat çekmiştir. 1987 sayımında Irak'taki Türklerin nüfusunun kasıtlı olarak %2 oranında gösterilmektedir. Baas yönetiminin Kerkük'teki tarihi demografik yapıyı değiştirmeye yönelik sistematik bir politika izlediği anlaşılmaktadır (Özden, 2019: 73).

İlk Irak anayasası taslağı 1921'de Arapça, Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olarak basılmıştı, bu da Irak'ın çok dilli yapısını yansıtmaktadır. 1925 Irak Anayasası ve 1931 tarihli Mahalli Lisanslar Yasası, Türkçenin Kerkük ve Erbil gibi Türkmen çoğunluklu bölgelerde resmi dil olarak kabul edildiğini göstermektedir. Tarihçiler, Kerkük'ün uzun süre gerçek anlamda bir Türk şehri olduğunu, ancak zamanla artan Kürt göçü nedeniyle nüfus dengelerinin değiştiğini vurgulamaktadır. Kürtlerin yoğun göçüne rağmen, Kerkük'teki Türkmen halkı kültürel kimliklerini korumayı başarmıştır. Irak hükümetleri, ülkenin çok etnikli yapısını kabul etmiş ve Türkçe'nin resmi statüsünü tanımıştır, ancak daha sonraki dönemlerde bu haklar kaldırılmıştır. Irak'ın tarihsel gelişiminde Türklerin ve Türkçenin önemli bir yer tuttuğu, ancak zaman içinde değişen demografik dengelerin bu durumu etkilediği anlaşılmaktadır (Hürmüzlü, 2019a: 121).

2. İNCELEME

2.1. Ses Bilgisi

Alfabe de bulunan ünlü ünsüz harflerin başta, ortada ve sondaki yazılışları örneklerle gösterilmiştir. Örneklendirmede mümkün olduğunca kalın ve ince sıradan ünlülerle yazılmış örnekler seçmeye dikkat edilmiştir. Aşağıdaki tablolarda İKTT'nde bulunmayan, Arap alfabesinden geçen sesler (Tablo 1) ile çeviri yazı alfabesi (Tablo 2) verilmiştir.

Tablo 1. Arap alfabesinden Irak Türkmen Türkçesi alfabesine giren nszler

Irak Türkmen Türkçesi	eviri Yazı Alfabeti
ث	ş
ح	ħ
خ	ħ
ذ	z
ص	ş
ض	ż
ط	ţ
ظ	ż
ع	‘
غ	ğ
ق	ķ
ء	’

Tablo 2. Irak Türkmen Türkçesi Çeviri Yazı Alfabeti

ا, آ	a, ā	ص	ş
أ, ا	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž
ب	b, p	ط	ţ
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	h	ك	k, g
خ	h	ل	l
د	d	م	m
ذ	z	ن	n
ر	r	و	v, u, ü, o, ö
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	لا	la, lā
س	s	ى	y, ı, i
ش	ş	ء	’

2.1.1. Ünlüler ve İmla Özellikleri

/a/ : Art geniş düz ünlü

Başta: عيب a'yıp عجا a'cab عقی a'qlı

Ortada: -باصیور başıyor کلیات külliyat

Sonda: -باغرینه bağırına بوشینه boşuna

/ā/ : Uzun a düz, geniş, yarı art orta damak ünlüsü

IKTT'de -ā- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda aynı şekilde yazılmıştır.

Başta: -آ آز āz Ortada: -آ آجق āpācık

Sonda: آ آقسهك آ biraḫsanā

/e/ : Ön, geniş, düz ünlü

Başta: -أ أي ey ايتك ettin اطرافى etraflı

Ortada: IKTT'de -e- harfi kelime ortasında düşerek ses olayı gerçekleşmiştir.

جنتلى سك cennetlisen چرزلى çerezler آتش āteş

Sonda: -ه ألى يه elliye تعزیه ta'ziye ئوفكه öfke

/i/ : Art, dar, düz ünlü

Başta: -ي IKKT'de /i/ harfi kelime başında elif ve ye şeklinde yazılmıştır.

ايشيغى ışığı ايرماقل ırmaqlar ايصملاق ışmarladık

Ortada: IKTT'de -i- harfi kelime ortasında düşerek ses olayı gerçekleşmiştir.

طادك tadın يازيق yazık ناصيل naşıl

Sonda: -ى طاقنى taḫtı ماصاللى maşalları قولى ḫolu

/i/ : Ön, dar, düz ünlü

Başta: -ي IKKT'de /i/ harfi kelime başında elif ve ye şeklinde yazılmıştır.

اينجه ince

Ortada: -ي خيرچين ḫeriyçin

Sonda: -ى سانكى şanki بشرى beşeri وقتلى vaḫitli

/o/ : Art, geniş, yuvarlık ünlü

Başta: - او IKKT'de /o/ harfi kelime başında elif ve vav şeklinde yazılmıştır.

اولغونلاشیر olgunlaşır اوتوموبیل otomobil اوڭونان oğunan اوقونان

Ortada: - و IKKT'de /o/ harfi kelime ortasında sadece vav şeklinde yazılmıştır.

صوغۇقتۇر şoğuqtur يوغۇران yoğuran شون şon صوك

/ö/ : Ön, geniş, yuvarlak ünlü

Başta: - او IKKT'de /ö/ harfi kelime başında hemzeli elif ve vav şeklinde yazılmıştır.

أورتر örter أوده öte

Ortada: - و IKKT'de /ö/ harfi kelime ortasında sadece vav şeklinde yazılmıştır.

تۆكە töke كۆرپە körpe سۆزلەرلەكە sözlerinle

/u/ : Art, dar, yuvarlak ünlü

Başta: - او IKKT'de /u/ harfi kelime başında hemzeli elif ve vav şeklinde yazılmıştır.

اوتۇنچە يە utuncaya اۇغۇرسۇز uğursuz

Ortada: - و طونك tutun قۇتلندىر qutlandır

Sonda: - و شو şu بىلىرتىۋردى belirtiyordu قۇيو quyu

/ü/ : Ön, dar, yuvarlık ünlü

Başta: IKKT'de /ü/ harfi kelime başında farklı şekillerde gösterilmiştir.

ilk örnekte - ئۈ- örneğin ئۈستە üstede

- اوراغىدر üregidir örneğin

Ortada: IKTT'de -ü- harfi kelime ortasında düşerek ses olayı gerçekleşmiştir.

مۇھىتىنە mühiține مۇراجەت müraca'at ھۆرمەت hürmet

Sonda: گورگو -و görgü

2.1.2. Ünsüzler ve İmla Özellikleri

/b/ : Patlayıcı, ötümlü çift dudak ünsüzü

IKTT'de -b- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda be şeklinde yazılmıştır.

Başta: باغرنده سك ب- bağrındasan Ortada: جبالامغه ب- çabalamağa

Sonda: خراب ب- ħarab

/c/ : Patlayıcı, ötümlü diş eti ünsüzü

IKTT'de -c- harfi kelime başında, ortasında cim şeklinde yazılmıştır.

Başta: جانلانماغه ج- canlanmağa

Ortada: آكاجاق ج- ākacaq

/ç/ : Patlayıcı, ötümsüz diş eti ünsüzü

IKTT'de -ç- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda çim şeklinde yazılmıştır.

Başta: چالیشیر چ- çalışır Ortada: کرچی چ- gerçi

Sonda: ایگرهنج چ- iğrenç

/d/ : Patlayıcı, ötümlü diş-damak ünsüzü

IKTT'de -d- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda dal şeklinde yazılmıştır.

Başta: دایاندک د- dayandık Ortada: دالدہ د- dalda

Sonda: یاد د- yad

/g/ : Patlayıcı, ötümlü ön damak ünsüzü

IKTT'de -g- harfi kelime başında gef şeklinde yazılmıştır.

Başta: گۆنى گۈنى günü gerچی gerçi گۈلەلم gülelim

IKTT'de -g- harfi kelime ortasında ve sonunda kef şeklinde yazılmıştır.

Ortada: زىڭكىڭك -ك- zenginden Sonda: بك -ك- beg

/ğ/ : Patlayıcı, tonlu ve ötümlü art damak ünsüzü

IKTT'de -ğ- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda gayın şeklinde yazılmıştır. Genellikle Türkçe ve alıntı kelimelerde bulunur.

Başta: غايرتله gayretle Ortada: ايراغى -غ- ırağı

Sonda: قويدغ -غ- koyduğ

/ğ/ : Akıcı, yarı ünlü, ön damak ünsüzü

IKTT'de -ğ- harfi sadece kelime ortasında gef şeklinde görülmüştür.

Ortada: دگيشديرمك -گ- değıştirmek يۈرەگك -گ- yüreğın ایگرنەنچ -نچ- iğrenç

/h/ : Sızıcı, ötümsüz, ön damak ünsüzü

IKTT'de -h- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda he şeklinde yazılmıştır.

Başta: هر -ه- her Ortada: رهبرك -ه- rehberin

Sonda: سيم سياه -ه- simsiyah

/h/ : Sızıcı ve bir gırtlak ünsüzü

Genellikle alıntı kelimelerde görülür. Arapçanın -ح- sesinden geçen bu ses Irak Türkmen ağızlarında alıntı kelimelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. IKTT'de -h- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda ha şeklinde yazılmıştır.

Başta: حاقنى ح-ح- haqını Ortada: راحت -ح- rahat

Sonda: صباح -ح- şabah

/h/ : Sızıcı, tonlu, ötümlü, hırıltılı, art damak ünsüzü

Arapçanın -خ- sesinden geçen bu ses Irak Türkmen ağızlarında alıntı kelimelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kalın ünlülü kelimelerde arka damakta, ince ünlülü kelimelerde ise, orta damakta teşekkül eder.

Başta: -خ خام ham خیاله hayale خسته لفظه hastalıkla
Ortada: -خ- اختصاصه ihtişaş bahtiyarlık مسخره mesşare
Sonda: -خ- تاریخ tarih شیخ şeyh

/k/ : Patlayıcı, ötümsüz ön damak ünsüzü

IKTT'de -k- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda keş şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ك کوچک küçük Ortada: -ك- چكسه م çeksem

Sonda: -ك گنچك gençlik

/k/ : Patlayıcı, tonsuz art damak tonlu ünsüzü

IKTT'de -k- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda kaf şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ق- قارشیلادشفجه karşılaştıkça Ortada: -ق- باقیلماز bakılmaz

Sonda: -ق- چالیشماق çalışmak

/n/ : Akıcı, genizsi, dış-damak ünsüzü

n/ ünsüzü kelime başında, ortasında ve sonunda nun şeklinde yazılır.

Başta: -ن- نعمتله ni'metle Ortada: -ن- قازاندی kazandı

Sonda: -ن- خیریچین heriyçin

/ñ/ : Art ve önlü ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /n/ ünsüzü

IKTT'de -ñ- harfi kelime başında ve sonunda kullanılmamıştır, sadece ortasında keş şeklinde yazılmıştır.

Ortada: -ك- اوکا oña گوكاك gönlün

/p/ : Patlayıcı, ötümsüz çift dudak ünsüzü

p/ ünsüzü kelime başında, ortasında ve sonunda pe şeklinde yazılır.

Başta: -پ پک pek Ortada: -پ یلما yapma

Sonda: -پ هپ hep

/s/ : Sızıcı, ötümsüz, diş arası ünsüzü

s/ ünsüzü kelime başında, ortasında ve sonunda sin şeklinde yazılır.

Başta: -س سوزلرکله س- sözlerinle Ortada: -س اوستالقله س- ustalıkla

Sonda: -س گوگوس س- göğüs

/ʃ/ : Yarı patlayıcı, yarı ötümlü diş

IKTT'de /ʃ/ ünsüzü kelime başında, ortasında sad şeklinde yazıldığı gösteriliyor.

Başta: -ص صایار şayar صوکوجینه şonucuna صابار şapar

Ortada: -ص شخصیت şaḥşiyet مقساط maḥṣat صارصینتیلر şarşıntılar

/ʒ/ : Yarı ötümlü diş eti ünsüzü

Başta: -ث ثروت şervet ثقافت şeqavet

Ortada: -ث تاثیرى teşiri مثال mişal حدیثلرنده ḥadişlerinde

/ʃ/ : Sızıcı, ötümsüz, diş eti ünsüzü

IKTT'de -ş- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda şın şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ش شهبه سز şüpheşiz Ortada: -ش سهچیلمشلرسه ش- seçilmişlerse

Sonda: -ش یازمش yazmış

/t/ : Patlayıcı, ötümsüz dış-damak ünsüzü

IKTT'de -t- harfi kelime ortasında bazı kelimelerde de harfinde yazılmıştır.

Başta: -ت تينك tenin توز toz تورلو türlü

Ortada: -د- مسلكداشلريله meslektaşlarıyla ثروتسىز

Sonda: -ت شهادت şehadet مملكت memleket اوميد ümit

/t/ : /t/ ile /d/ arası patlayıcı, yarı ötümlü dış ünsüzü

IKTT'de -t- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda tı şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ط طرفدن tarafından Ortada: -ط موطلو muṭlu

Sonda: -ط فقط faḡaṭ

/y/ : Akıcı, yarı ünlü, dış-damak ünsüzü

IKTT'de -y- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda ye şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ي ياقالار yaqalar Ortada: -ي- خارجانيوردى- ħarcanıyordu

Sonda: -ي خوى ħuy بوغداى buğday

/z/ : Sızıcı, ötümlü, dış arası ünsüzü

IKTT'de -k- harfi kelime başında, ortasında ve sonunda ze şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ز زور zor Ortada: -ز- يازيده yazıda

Sonda: -ز چالیشاجاز- çalışacağız

/z/ : Arapçadan alınmış alıntı kelimelerde kullanılmıştır, Türkçe kelimelerde rastlanmamıştır. Kelime başında, ortasında ve sonunda dat şeklinde yazılmıştır.

Başta: -ض ضعيفلر za'yıflar Ortada: -ض- بعضا ba'zı

Sonda: -ض بياض beyaz

/z/ : Sızıcı, ötümlü, öndamak ünsüzü

Arapçadan alınmış alıntı kelimelerde kullanılmıştır, Türkçe kelimelerde rastlanmamıştır. Kelime başında, ortasında ve sonunda zel şeklinde yazılmıştır.

Başta: ذوقن zevqin Ortada: ذیل rezil

Sonda: ذاستاذ üstaz

/z/ : Szıcı, ötümlü, dil-diş arası ünsüzü

Arapçadan alınmış alıntı kelimelerde kullanılmıştır, Türkçe kelimelerde rastlanmamıştır. Kelime başında, ortasında ve sonunda zı şeklinde yazılmıştır.

Başta: ظظلمه zülme Ortada: ظظنظرنده nazarında

Sonda: ظایفاظ iğaz

/ʿ/ : Aym işareti

(ع) sesi Arapçanın etkisiyle alıntı Irak Türkmen ağızlarında aym ile telaffuz edilir.

Başta: عالعالمده 'aleminde عقل 'aql inat

Ortada: عمعاون mu'āvin شعر 'şir ni'met

Sonda: عطلع 'ṭali قانع 'qani'

/ʾ/ : Hemze işareti

Arapçadan alınmış alıntı kelimelerde kullanılmıştır.

Ortada: ىمتقلل mütefa'il دائما da'ima

Sonda: ىضياء 'ziya' تأثيرى te'siri

3. Ses Olayları

3.1. Ünlüler

3.1.1 Uzun Ünlüler

ā Ünlüsü: Irak Türkmen dillerinde bu ses a ile e arasında boğumlanan, bir orta damak ünlüsüdür.

Arapça kökenli kelimelerde kelime başı ayın-elif yazılışı /ā/ /ünlüsünü göstermektedir. Bununla birlikte Arapça kökenli kelimelerde /ā/ ünlüsü / ɛ/ünsüzü yanında /i/ (elif) ile gösterilmektedir: (٤)

Türkmen Türkçesinde Türkçe kökenli kelimelerde /ā/ ünlüsüne rastlanmamıştır.

Alıntı kelimelerde özellikle Arapça kökenli kelimelerde uzun ā ünlüsü kullanımına sık rastlanmaktadır.

‘ādetin

māye

āfāk

meşelā

IKTT’de /û/ sadece Arapça alıntı kelimelerde rastlanmıştır. Uzun u ünlüsü metinde çok az görülmüştür.

Uzun /u/ ünlüsüne örnek

maḥdūt

IKTT’de uzun /i/ ile gösterilen örnekler

mā’î

ṭabî‘āt

3.1.2. İkiz Ünlüler: Irak Türkmen Türkçesinde ikiz ünlüler alıntı kelimelerde kullanılmıştır.

Kelime içinde iki ünlünün yan yana bulunma durumudur. IKTT’de metinde Türkçe kelimelerde örneğine rastlanmamıştır. Bununla birlikte alıntı kelimelerde görülmektedir. Kelime sonu ünlüsü ile ünlüyle başlayan bir ek birleştiğinde görülmektedir. Bu durum iki ünlü arasındaki ɛ () ve hemze bulunan kelimelerde bu seslerin sesletilmemesinden dolayı ünlü ikizleşmesi durumu görülmektedir. Bununla birlikte birleşik kelimelerde ünlü ile biten kelimeye bitişik yazılan ünlüyle başladığında iki ünlü yan yana görünür.

Irak Türkmen Türkçesinde ikiz ünlüler alıntı kelimelerde kullanılmıştır.

menfa‘at

ta'avun

a'laa

şe'et

3.1.3. Ünlü Uyumu

3.1.3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu: Irak Türkmen ağızlarında kalınlık- incelik uyumu çok sağlamdır.

Irak Türkmen ağızlarında kalınlık- incelik uyumu çok sağlamdır.

ekmek

'ömür

karşılıyor

öğretmendir

odam

oçurtuğun

-AyIn ekinin kullanımında uyum görülmez: şabaşleyin

Alıntı kelimelerde kalınlık/incelik uyumu konusunda bir kural yoktur. Kelimelerin bir kısmında alıntı kelimeler, özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimeler, IKTT'nin kalınlık-incelik uyumuna girmiş, bir kısmı ise bu uyumun dışında kalmıştır.

Uyuma girenler: ceme'et < cema'at

3.1.3.2. Düzlük -Yuvarlaklık Uyumu:

Irak Türkmen ağızlarında kalınlık- incelik uyumuştur.

çamur

odam

ördekleri

ürkek

öğretmen

3.1.4. Ünlü Değişmeleri

3.1.4.1. Ünlü İncelmesi

hesteliğ < hastalık

mene de < bana da

3.1.4.2. Ünlü Kalınlaşması: İKTT’nde ince ünlülerin kalınlaşması çok yaygındır.

İKTT’nde ince ünlülerin kalınlaşması çok yaygındır.

bana < ben

sana < sen

3.1.4.3. Ünlü Yuvarlaklaşması: Düz ünlülerin yuvarlaklaşması ünlü benzeşmesiyle ve dudak ünsüzlerinin etkisiyle görülmektedir.

esüğ < eksik

yalğuz < yalnız

çamır < çamur

döğü < değil

yağun < yakın

ācuğlamağ < açıklamak

3.1.4.4. Ünlü Düzleşmesi: İKTT’nde yuvarlak ünlülerin düzleşmesi, dudak ünsüzlerine rağmen veya eski şekillerinin devamı sonucunda görülmektedir.

İKTT’nde yuvarlak ünlülerin düzleşmesi, dudak ünsüzlerine rağmen veya eski şekillerinin devamı sonucunda görülmektedir.

için

biten

3.1.4.5. Ünlü Daralması: İKTT’nde sık görülen ünlü değişimlerdendir.

Şimdiki zaman eki r -yor

istiyor

arıyordu

ilerliyor

diyor

başlıyor

parlıyor

meliyor

uğruyor

yaşalıyor

Olumsuzluk eki -mA

gelmiyor

unutamıyordu

erdiremiyorlardı

3.1.4.6. Ünlü Genişlemesi: IKTT'nde bu değişme Türkçe kelimelerde görölmektedir.

gene < yine

yorgunam < yorgunum

endirmeh < indirmek

yoğlaram < yoklarım

getmeh < gitmek

eşitmeh < işitmek

3.1.4.7. Büzüşme

bıra < burası

alım < alayım

3.1.5. Ünlülerde Düşme ve Türeme

3.1.5.1. Ön Ses Düşmesi

üskek < yüksek

3.1.5.2. İç Ses Düşmesi

burada < bu arada

peki < pek iyi

gönlün < gönül

'aklı < akıl

şehre < şehir

oynatıp < oyun

niçin < ne için

göğsüne < göğüs

ilerledi < ileri

seyrederek < seyir

3.1.5.3. Ön Ses Türemesi

Metinde örneğine rastlanmamıştır.

3.1.5.4. İç ses türemesi

çepeçevre

biricik

azıcık

3.1.6. Dudak Benzeşmesi

doğar

dudağ

huysuz

göğüs

3.2. Ünsüzler

3.2.1. Ünsüz Uyumu

seçtiği

bilgi

verdi

yolda

düşkün

3.2.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu

şamunçı, ğurfada, külyede, yeğendiler

3.2.3. Ünsüz Değişmeleri

3.2.3.1. Ötümlüleşme

qalbin

ışığı

ediyor

gece

çiçeği

sevinci

amacıyla

çoğu

derdi

yurdun

adım

gidiyordu

3.2.3.2. Ötümsüzleşme

Metinde örneğine rastlanmamıştır.

3.2.3.3. Sürtünmesizleşme

attıh < attık

yoh < yok

imşag < yumuşak

3.2.3.4. Genizsileşme

meni < beni

minmeḥ < binmek

annamaḥ < anlamak

3.2.3.5. Gırtlaksılaşma

ḥaḫḫa

raḫat

iḫtiyaç

3.2.3.6. İkizleşme

semmiz

seḫḫel

3.2.3.7. Nöbetleşme

3.2.3.7.1. Seslerin birbirinin yerine geçmesi olay

c, d, g ve ğ sesleri, aldığı ekle iki ünlü arasında kaldığında ötümsüz karşılıklarının dal sesleri olarak birbirinin yerine kullanılır.

ağaç < ağac-ı

pıçah < pıçağı

3.2.3.8. Ses Uyumsuzluğu

ķepķere < kapkara

3.2.3.9. Ünsüz İncelmesi

ķabıg < kabuk

3.2.3.10. Ünsüz Kalınlaşması

gene < yine

3.2.3.11. Ağzılaşma

yediğivız < yediğiniz

3.2.3.12. Akıcılaşma

minerem < binerim

çimin < gibi

3.2.3.13. Çekimlik Değişme

geвли < gönlü

bişirri < pişiriyor

3.2.3.14. Göçüşme

yalnız

yanlış

toprak

kirpik

3.2.3.15. Ünlüleşme

cüce < civciv

3.2.3.16. Ulama

amaç edinen

bir avcıdır

çıplak evi

gürler uçarsın

çiçek açmayacak

kıızıl aylı

şakın unutmama

3.2.3.4. Benzeşme

3.2.3.4.1. Ses Bilgisinde Benzeşme

3.2.3.4.1.1. Yakın Benzeşme

iştir

atışta

yurttaş

yoğtur

bitkin

kebabçı

3.2.3.4.1.2. Uzak Benzeşme

1835'te

3.2.3.5. Aykırılışma

3.2.3.5.1. Yakın Aykırılışma

melhem < merhem

3.2.3.5.2. Uzak Aykırılışma

hette < hatta

görmüşh < gördük

3.2.3.6. Ünsüz Düşmesi ve Türemesi

3.2.3.6. 1. Ön Ses Düşmesi

indi < şimdi

üreg < yürek

üzüg < yüzük

3.2.3.6. 2. İç Ses Düşmesi

yükselir

alçalıyor

ufacıq

yükselir

küçücük

3.2.3.6. 3. Son Ses Düşmesi

yalla < yallah

inanı < inanır

ege < eğer

qalı < kalır

3.2.3.6. 4. Ön Ses Türemesi

heyva < ayva

3.2.3.6. 5. İç Ses Türemesi

qilinç < kılıç

manqas < makas

Alıntı kelimelerde kelime kökünde yanyana gelen iki ünsüz arasında ünlü türemesi gerçekleşir.

zıkr < zikir

Ünlü ile biten kelimelere getirilen eklerin ünlü ile başlaması durumunda ünsüz türemesi ses olayı gerçekleşir.

yuħuya

3.2.3.6. 6. Son Ses Türemesi

gediri < gidiyor

telih < tali

oħuru < okuyor

yemind < yemin

3.2.3.7. Yardımcı Ses

3.2.3.7. 1. Yardımcı Ünlüler

Yardımcı ünlüler genellikle –ı/-i ünlüleridir, bununla birlikte metinde –a ve –ü ünlüsünün de yardımcı ünlü olarak kullanıldığı görölmüştür.

ged-i-ri

öz-ü-müzü

yoħ-a-m

uşağ-ı-n

var-ı-mdı

seleş-i-ri

3.2.3.7. 2. Yardımcı Ünsüz

Yardımcı ünsüzünün İKTT’nde çok fazla kullanıldığı görölmektedir.

-y

güzgü-y-e

mektebe-y-e

sefre-y-e

havlı-y-a

Sonuç

Çalışmamızın konusunu oluşturan yazar Reşit Kazım Bayatlı'nın iki eseri (Eserlerinden Seçmeler Kitabı ve Mektepli Şerki ve Şiirleri) dil incelemesi olarak ele alınmaktadır. Irak Kerkük Türkmenlerinin dili, Oğuz Türk lehçeleri sınıfına giren Kerkük Türkmen Türkçesidir. Kerkük, Erbil ve Irak'ın diğer Türkmen bölgelerinde bu lehçe konuşulmaktadır. Kerkük Türkmen Türkçesi, Arapça ve Kürtçenin resmî dilleri olduğu için Farsçadan ve az sayıda Arapçadan etkilenmiştir. Türkmenlerinin Azerî'ye benzer bir Turanî dil konuştuklarını Urfa veya Erzurum'da konuşulan şiveden hiç farklı olmadığını Türkçe'nin bir şivesi olan Türkmençe konuşulduğunu bilinmektedir.

Arapçadan fazlaca kelime almasına rağmen IKTT, ses özellikleri bakımından Türkiye Türkçesi ile benzerlik göstermektedir. Eserde Arapçadan Irak IKTT'ye giren ünsüzler şunlardır: (ح - h), (خ - h), (ذ - z), (ص - ş), (ض - z), (ط - t), (ظ - z), (ع - '), (غ - ğ), (ق - k), (ء - '). Kalın ünlü incelmelerinin, IKTT'ye yabancı dillerden giren kelimelerdeki /h, h, ğ/ ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkan bir değişim olduğu tespit edilmiştir.

Ünlülerde a ile e arasında boğumlanan ve normalden uzun söylenen bir orta damak ünlüsü daha çok alıntı kelimelerde kullanıldığı tespit edilmiştir. İç ses düşmesi ve iç ses türemesi sık kullanıldığı görülürken, ön ses türemesi ve iç ses türemesi örneklerine metinde rastlanmamıştır. Ünlü daralması metinde çokça kullanıldığı görülmektedir. Ünlü genişlemesi, Türkçe kelimelerde çok fazla görülmektedir. Ünsüzlerde ön ses düşmesi ve iç ses düşmesi örnekleri sıklıkla tespit edilmiştir. Ön ses türemesi ve iç ses düşmesine metinde daha az rastlanmıştır. IKTT'de ünsüz uyumuna metinde çokça yer verildiği görülmektedir. Ünsüz benzeşmesi, göçüşme, ötümlüleşme ve gırtlaksılaşma en çok kullanıldığı tespit edilen ses olaylarıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Örnek Şiirler:

İçim Açsam Coşaram

Yıllar yıllı yorgunam
Bir dilbere vurğunam
Yar nazlı ben sevdalı
Dilim varmaz, dargınım

Kaşı içe endirir
Havza gönül kandırır
Yanaklar kıızıl, elma
Çelim şatar yandırır.

İçim açsam coşaram
Söyledikçe taşaram
Vefası kem yârime
Düşündükçe şaşaram.

Ne olur beni ānsa
Bir a'şık gibi şansa
Suda taşan gönlüme

Bir āz kıansa inansa.

Onu herdem özlerem

Vuşlatını gözlerem

Dünyalar benim olur

Yüzün görse gözlerem.

Ümit kesmem özünden

Her ne çeksem yüzünden

Yeter dilberim yeter

Gel öpeyim gözünden.

Yoksul Talebe

Yoksul talebe kimdir

Āna baba evladı

Her gün giydiği a'yını

Qışın yazlıkla üşür

Ġıdasızlık yüzünden

O mai damarlarda

Göz fersiz, bense uçuk

Durumundan bellidir

Qışın gömersiz, çıplak

O kendi çalışdığı

Bilirmisen hemşeri

Allahın bir beşeri

Ya yamalı ya yırtık

O zavalı yaratık

İskelet olmuş canı

Güçlülle āqar kıanı

Bakış melül ve dalgın

Mühîtime pek dargın

Eve şanki kırağı

Lamba hşersiz kıırağı

Yokşulluk a'yıp değil Lakin tahşile engel
Çok zekalar söndürür Ey zengin inşafa gel.

Şeytan Sütü

Uzun yıllar her akşam vefasız şofradaşım
³⁰Artık yeter olsun! başıyor elliye yaşım...
Eyvah ne yazık bunca ö'mre senle geçirdim
Hiç sevmeden içtim seni gāh dostuma içirdim
Tadin pis koğun berbat, koğmuş hurmadan haşıl
Aslan sütü adını kim taqtı sana nasıl?
³⁵Međer şeytan sütüymüş senin tam gerçek adın
İşte şeytanca rolün, iğrenç koğun ve tadin!
Her akşam birer birer toplarsın dostlarını
Çevrende güle güle sererler postlarını...
Türlü meze dizilir elde de peykler dolu,
⁴⁰(Rızkı boldur) diyerek herkesin kalğar kolu!
Felkten bir gece çalsağ ne olur ne başlar
Şonra gözler süzülür üstte çatılır kaşlar
Kendini rind bilenin karihası açılır
Şaçma şapan sözlerle ham hayale kapılır
⁴⁵Şorma kül çıkan beyini tam kafası kızınca
Yalpa vurur yürürken küfür eder şızınca
Sütü helal etmekçin ya vurur, ya vurulur!

Eve sağlam yetişse! şanki iğki bozulur
Ayrılırken bağ onun kızararı gözlerine
⁵⁰Döner baş, titreyen el, dökülen sözlerine
şu hayal a'leminde bir şüre yüzmek çin
İnsan yakar mı öyle kendini için için!
Boşuna yasağ etmez bir nesneyi yaradan
Diyelem şeytan sütü yoğ olsun hep āradan!

Kaynakça

Dergi ve Gazeteler

- (1) Kardeşlik Sayı (7) Kasım 1963
- (2) Kardeşlik Sayı (8-9) 1964
- (3) Kardeşlik Sayı (10) şubat 1964
- (4) Kardeşlik Sayı (11) Mart 1964
- (5) Kardeşlik Sayı (12) Nisan 1964
- (6) Kardeşlik Sayı (1-2) Haziran 1964
- (7) Kardeşlik Sayı (3) Temmuz 1964
- (8) Kardeşlik Sayı (9) Ocak 1965
- (9) Kardeşlik sayı (12) Nisan 1965

Saatçi, Ö. (2011). Irak Türkmenlerinin Eğitim Dilli, Kardeşlik Dergisi, Sayı. 52.

Ataizi, D. E. (2017). Kaşkay Türklerinin Dili, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Böler, T. (2020). Türkiye Türkçesi (Ses Bilgisi), İstanbul: Kesit Yayınları, 1. Baskı.

Bayatlı, R. K. (1968). Mektepli şarkı ve şiirleri, Kerkük: Cumhuriyet Basımevi Kerkük– Atlas, Caddesi.

Bayatlı, H. K. (1996). Irak Türkmen Türkçesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Dursunoğlu, H. (2021). *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi I, Türkiye Türkçesi (Ses Bilgisi)*, 6. Baskı, Ankara.
- Erdem, M. (2009). *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı*, Ankara: Türkiye, Azerbaycan ve Türkmen Standart Türleri Esasında, s. 77-80.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Basım Yayınları, 1. Baskı.
- Heyet, C. (2008). *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihi Seyri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hürmüzlü, H. (2003). *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Hürmüzlü, E. (2019). *Irak Türkmenlerinin Dünya Görüşü*, Ankara: Kerkük Vakfı Yayın Evi, 1. Baskı, s. 115-116.
- Hürmüzlü, E. (2021). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul: Kerkük vakfı Yayın Evi, 2. Baskı, s15-19.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Basım.
- Kazancı, M. Ö. (2013). *Türkmen Öykücülüğü*, Bağdat: Kardeşlik Dergisi, 25-26.
- Kazancı, M. Ö. (2022). *Günümüz Irak Türkmen Öyküsü*, Ankara: Hece Yayınları.
- Kayacı, M. T. (1987). *Eserlerinden Seçmeler*, Bağdat: Zaman Matbaası, 1. sayı.
- Korkmaz, Z. (2013). *Oğuz Türkçesinin Gelişimi: Türkiye Türkçesinin temeli*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). "Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri", Ankara: TDK Yayınları, 296- 298.
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım.
- Sirkeci, İ. (2005). *Iraktan Türkmen Göçleri ve Göç Eğilimleri*, Ankara: Özdoğan Matbaa Yayınları, 1. Baskı.
- Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük Şairleri*, Kerkük: Ötüken Neşriyat, 5. Cilt.
- Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük Şairleri*, Kerkük: Ötüken Neşriyat, 5. Cilt.
- Terzibaşı, A. (2013). *Kerkük Şairleri*, İstanbul: Yedigün Mücellithanesi, 2. Sayı.
- Uluhan, Ç. (2021). *Irak Türkmen Ağzı Grameri (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi)*, Kerkük.

Extended Summary

The language used by Iraqi Turkmens is considered within the dialects of Azerbaijani Turkish. Living in Iraq for 1400 years, the legal status of the Turkmen language is at the regional language level.

Enji Jangeez SALAHULDIN

Kirkuk is a historical Turkmen city with a population of more than one million, 236 km north of Baghdad, the capital of Iraq. Today, approximately thirty per cent of Kirkuk's population is Turkmen.

Reşit Kazım Bayatlı is one of the important poets of Iraqi Turkish literature. The poet, who wrote in the style of poetry, thought writing and story, dealt with the subjects of Turkish nationalism, patriotism and history in his works.

In Iraqi Turkish literature, folk poetry style, especially mâni and hoyrat, was widely used.

Bayatlı used Kirkuk Turkmen Turkish in his works.

In this study, the language features of Iraqi Turkmen Turkish and the works of Kirkuk poet Reşit Kazım Bayatlı, who was born in 1914 in Kifri district of Kirkuk and grew up there, were analysed in terms of phonetics. Two works of the poet were analysed in the study: 1. Book of Selections from His Works 2. Mektepli Şerki and Poems. The works in Arabic script were first transferred to the transcription alphabet and the works were analysed in terms of phonology. There are 9 vowel and 21 consonant sounds in Kirkuk Turkmen Turkish and the word order is similar to Turkish. There are also Arabic and Persian words in Kirkuk Turkmen Turkish.

Kirkuk is a city in northern Iraq and one of the richest regions of the country in terms of oil reserves. In the Babylonian and Ashuri periods, Kirkuk was known as Bıkrımakan. In Syriac sources it is called Beyt Kıрма and in some other sources it is called Beyt Seluh. Today, Turkmens, Arabs and live together in Kirkuk and these three ethnic groups play an important role in the population of Kirkuk. Kirkuk is a particularly important city for Turkmens because it has the largest Turkmen population in Iraq. Different languages such as Turkish, Kurdish, Arabic and Turkmen are spoken in Kirkuk. Due to this multilingual structure, the people of Kirkuk are referred to as a tri-frequency people.

There are many historical buildings in Kirkuk and especially Kirkuk Castle is an important historical ruin. Since the climate of Kirkuk is warm, fruits such as dates are grown in this region.

Turkish education in Iraq dates back to the Ottoman period and was provided by Turks in neighbourhood schools and mosques. Classical madrasah education was provided in Iraqi provinces such as Mosul, Sulaymaniyah and Kirkuk.

Kirkuk Turkish is a dialect of Oghuz Turkish spoken by Turkmens living in and around Kirkuk in northern Iraq. Spoken by approximately 3 million people, Kirkuk Turkish is the second most common Turkish dialect in Iraq.

The subject of the article is Reşit Kazım Bayatlı, the name of the poet who was given the nickname Bayatlı because he belonged to the Bayat tribe in terms of lineage, was born and grew up in Kifri district of Kirkuk in 1914. He did his primary education in the İbtidai school of this district. According to his own account, he was under the influence of Ahmet Medeni Efendi, a distinguished writer and journalist poet, who was a teacher at this school for a while, and it was from this teacher that he got the most of his national ideology and literary taste and feeling. After finishing primary school, he entered the teacher primary school in Baghdad and graduated in 1933. While he was here, he expanded his general culture with the help of highly educated and knowledgeable teachers.

As Kirkuk is a city that has a deep influence on Turkish culture and literature, Bayatlı has made significant contributions to the literature of Kirkuk. He was often inspired by the geography, culture and people of Kirkuk in his poems. The colourful atmosphere, historical texture and ethnic diversity of Kirkuk is one of the themes reflected in Bayatlı's poetry.

Bayatlı adopted a modernist approach in Turkish literature and went beyond the traditional poetry moulds. His poems deal with themes such as love, nature, belonging, social issues and human relations. He wrote poems in both Turkish and Arabic and started his literary activities in Kirkuk.

Reşit Kazım Bayatlı is regarded as an important poet who contributed to the cultural and literary heritage of Kirkuk. His works have an important place in the literary history of Kirkuk.

Another national service of Reşit Kâzım in the field of culture was realised through the Turkmen Elifbâ Book, which he co-authored in 1971 as one of the three members of the Turkish language elifbâ and reading books copyright committee established by the Iraqi Ministry of Culture, and the Reading Book for the second, third and fourth grades in 1972, 1973 and 1974. These books were included in the curricula of official primary schools between 1971-1974, and then they were removed from the curriculum.

Reşit Kâzım, who had a socialist view, wrote not for art but for society in his writings and poems. He always had a sense of responsibility towards society. He did not consider his national and social poems and writings, which he wrote to correct the traditions and customs he considered wrong and to diagnose and treat social diseases, to be important in terms of art, and he often published them anonymously and under certain pseudonyms. Although he did not value literary art, his poems written from the heart in a clear and simple language were appreciated because they reflected daily life. He instilled in young people that alcohol, which he used in small amounts to satisfy his personal taste, was not a socially useful object and expressed its various harms in his poems.